

Hoofstuk 2

Agtergrond vir die Joodse verstaan van die skepping in die Ou Testament

White (1967:1203) is van mening dat dit die Joods-Christelike (die Westerse) beskawing se verstaan van die skepping van God en die mens se verantwoordelikheid is, wat die blaam moet dra vir die ekologiese vraagstukke waarmee die moderne mens moet worstel. White sê die Jode en Christene het die mens wys gemaak dat die aarde niks meer as materie is nie, en daarom onderwerp moet word. Hy stel dit dat “human ecology is deeply conditioned by beliefs about our nature and destiny- that is, by religion...The victory of Christianity over paganism was the greatest psychic revolution in the history of our culture. It has become fashionable today to say that, for better or worse, we live in “the post-Christian age.”...Our daily habits of action, for example, are dominated by an implicit faith in perpetual progress which was unknown either to Greco-Roman antiquity or to the Orient. It is rooted in, and is indefensibly apart from, Judeo-Christian teleology.”¹ Hier stel hy dit duidelik dat dit sy mening is dat die misverstaan van die mens se verantwoordelikheid teenoor die natuur, voor die deur van die Joods-Christelike siening oor God en die skepping gelê kan word. In die Grieks-Romeinse samelewing waar die natuur as ‘n god op sigself aanbid was, was daar nie sprake van die probleme met die verhouding teenoor die natuur nie. So ook het die Ooste, met hulle animisme² en vrugbaarheidsgodsdienste, nie hierdie probleem gehad nie, aldus White.

¹ Teleologie = τέλος + λόγος, wat verwys na die leer van doeleinde nl. dat God tot die einde in beheer van die skepping is.

² Animisme (Latyn - animus(siel)) = Verering van siele van afgestorwenes, asook die verering van voorwerpe, as sou dit ‘n beskermgees (genius loci), of siel besit.

Hare (Amerding 1973:4) plaas die mens in 3 kategorieë i.v.m. hulle siening van die sogenaamde “ecology crisis”:

1) Die alarmiste:

Dié wat van die moderne samelewing praat, as hulle wat ‘n monster geskep het, en as hy nie dopgehou word nie, sal dit die mens en die natuur binne ‘n aantal jare vernietig.

2) Die wat die hele debat probeer vermy:

Dié wat na die probleem verwys met die woorde: “Daar is altyd nog plek om te bly. Die mens het nog altyd maniere ontdek om te oorleef as die ou hulpbronne uitgeput was. Ontdek net nuwe maniere van energie-opwekking”.

3) Die wat klem lê op die “transendente” besoedeling:

Dit is die besoedeling van die hele ekosfeer, soos die bevolkingsontploffing en onhernubare hulpbronne. Hierdie groep is van mening dat die probleem nie in hulle leeftyd akuit sal wees nie, maar in die toekoms sal die nageslag ‘n probleem hê.

Amerding (1973:5) noem hierdie kategorieë van Hare, en sê daarop: “Even the most optimistic ‘de-bunker’ of the ecology crisis is functioning on the basis of a philosophy – usually a philosophy built on an unlimited confidence in man and his ability to control his own destiny. And, because our response inevitably involves values, and values in our Judeo-Christian society have always related to Biblical religion, I feel we can and should begin our search for a value-structure at that point.”

In hierdie hoofstuk word ondersoek ingestel na die Joodse beskouing van die skepping van God, en die mens se verantwoordelikheid, om te ondersoek wat die Ou-Testamentiese opvatting oor die skepping van God was, en of die mens enigsins ‘n verantwoordelikheid daarteenoor gehad het. Hierdie hoofstuk sal net

die agtergrond skets van die sosiale omstandighede van die Joodse samelewing, om sodoende die weg te baan vir 'n eksegetiese begroning van die resultaat.

Die Ou-Testamentiese geskiedenis begin by die Genesis-episode, waar die mens na die Beeld van God (Gen.1:26-28) geskape word. Die Joodse leefwêreld het natuurlik nie gedink dat die skepping van God hier ophou nie. God het aan die mens die opdrag gegee om dit wat Hy gemaak het, uit te bou en te beheer. Epstein (1959:19) stel dit dat die Joodse opvatting oor die skepping na die beeld van God, nog altyd ingehou het dat die mens "must conform to the character of God, and because God creates, man must also create. He must work and cooperate with God in maintaining and developing the work He had committed to man's care."

Dit moet egter in ag geneem word dat die Joodse lewens- en wêreldbeskouing nie in 'n vakuum ontwikkel het nie, maar dat die invloede van ander volke ook op hulle siening oor God as die Skepper, en die mens se verantwoordelikheid teenoor die skepping 'n definitiewe rol gespeel het.

Dit beteken dat daar gekyk sal moet word na die agtergrond van die Semitiese wêreld met betrekking tot die skepping van God, en die mens se verantwoordelikheid daarteenoor, asook die invloed wat die Naby-Oosterse volke op Israel se denkraamwerk gehad het. Die agtergrond van die Semitiese wêreld sal help om die eksegetiese van die Ou-Testamentiese tekste in die regte lig te sien in terme van die sosiale konteks.

Die "animistic religions" waarna White (1967:1207) verwys as die oplossing op die hedendaagse debat, sou veral 'n sinkretisme van die religieë van die volgende volke bevat. Hierdie is die volke wat algemeen bekend was vir animistiese godsbegrippe:

2.1) Egipte en die Naby-Oosterse volke (wat moontlik 'n invloed op Israel se siening oor die skepping kon hê)

2.1.1) Egipte

Die Egiptenare het geglo in baie gode (panteïsme) en skeppingsfigure. Hulle het ook geglo dat die natuur en die mens so 'n noue band het, dat die mens die goddelikheid in die natuur moet vereer (Budge 1998:18). In hulle afgodediens was daar meer as 100 gode en godinne. Een van die bekendste verhale oor die werking van gode in ou Egipte, is die verhaal van Osiris, die prins van die onderwêreld, en man en broer van Isis, die godin van vrugbaarheid en moederskap (sy is die suster-maan, die aarde moeder en skepper van alles). Die verhaal begin by Set, die broer van Osiris, wat op Osiris en op sy vrugbare lande jaloers was. Set het Osiris se liggaamsdele afgekap, en dit oor die hele wêreld verstrooi. Isis en haar suster Neptus het al die stukke bymekaargemaak, en Osiris weer aanmekaargesit met hulle magiese kragte. Maar omdat Osiris nie weer in staat was om soos die ander gode en godinne te leef en te lyk nie, het hy die god van die onderwêreld geword. Osiris word gewoonlik gesien waar hy 'n drie-puntige vashou (die simbool van koningskap).

'n Beknopte opsomming van die siening van die gode word gegee (Budge 1998: 14-167) om daarop te wys, hoe 'n groot verskeidenheid van gode in die Egiptiese panteïsme gevind kon word.

Amen / Ammon

Die Egiptiese Ammon se naam beteken die "versteekte". Hy is die heidense god van die stad Tebes en is gesien as die oergees van die skepping. Hy word op 5 maniere uitgeken naamlik: 'n man op 'n troon, 'n padda-gesig man (skeppingsfiguur), 'n man met 'n kobra-kop, 'n aap, 'n leeu.

In die twaalfde dinastie is Amen slegs tot by Tebes as godheid erken, maar teen die agttiende dinastie is hy so ver as die Tigris en Eufraat as die “god van die gode” geken. Volgens Budge (1998:20) was Ammon teen dinastie twintig geëer as die “invisible creative power which was the source of all light in heaven, and on the earth and in the great deep, and in the underworld, and which made himself manifest under the form of Ra.” Amen was selfgeskape. Gedurende Israel se slawerny in Egipteland was Ammon deur Egipte erken, saam met *Mut* (moeder), wat die Egiptiese argetipe van die moeder-aarde was, en so word hulle vandag nog geëer deur die Wicca (‘n “new pagan religion”, wat klem lê op die wit- en swart magie as die werking van die godheid in die mens.)

Farao (vergoddelikte konings)

Van die vroegste tye was die Farao’s as gode gedien: die seuns van Ra; die seuns van Horus en Amen. Gebede en offers aan die Farao was baie skaars, maar hulle is as godheid gedien in die volkslewe.

Geb (Seb)

Die god van die aarde, die seun van Shu en Tefnot, die vader van Osiris. Daar was die opvatting dat die wat Seb nie aanbid nie (m.a.w. die wat nie die aarde as godheid dien nie), deur Seb gevange geneem word, sodat hulle nie die lewe na die dood kan ingaan nie.

Horus

Een van die belangrikste gode van Egipte. Hy was “Horus die oudste” en “Horus die kind”. Hy is die god van die Farao vanaf 3000 vC. Horus was gesien as die “een wat was, en is, en sal wees”. Deur die aanbidding en verering van die Farao was hierdie god geëer.

Osiris (Ausar)

Die god van die dode, en opstanding in die ewige lewe. Volgens die Egiptiese mitologie het Osiris in die begin oor die heelal geheers, en Ra oor die hemele.

Die god Osiris is in die hele Egipte gedien as die helper van die skeppergod, die middelaar tussen god en mens. Daar is selfs argeologiese bewyse dat Osiris deur die Romeinse keisers as 'n godheid geëer is, tot so laat as die bestaande era.

Ra

Die songod. Die woord "Ra" verwys na die skeppende krag, en na hom is verwys as die "skepper". Omdat die son 'n vuur was, volgens die Egiptiese mitologie, en ewig gebrand het, was Ra (die son) die god wat alles geskep het, en waaruit alles voortbestaan. Die Egiptenare, en selfs Wes-Semiete, het van Ra gepraat as: *"Ra netjer-aa neb-pet"- 'Ra, die groot god, here van die hemel'*

Sobek (Sebek)

Die krokodilgod. Hierdie is 'n godheid wat van die vroegste tye af as 'n godheid beskou is, en in verskillende stadia van die geskiedenis verskillende name gehad het, maar die inhoud van die god het konstant gebly.

Tydens die Middeleeue het die verering van hierdie godheid in 'n mate afgeneem, onder die geweldige invloed wat die Christendom (die Rooms-Katolisisme) in die samelewing gehad het. Die Christendom het volgens Budge (1998:46) 'n "zero tolerance to paganism" gehad. Onder die "nuwe strominge" in die Westerse wêreld, soos die New Age kultus, en onder die "Neo-paganism" het hierdie god weer sy eer gekry.

Dit is veral die verering van hierdie godheid waarna White smag (Amerding 1973:8), as die oplossing op 'n vraagstuk wat die 'Christendom veroorsaak het

en nie kan oplos nie’, aldus White. By die Grieke het hy die naam van *Krokodilopolis* gehad, en vandag word hy versteek in die *Moeder-aarde religieë* as die “elemente van die skepping”. Sobek is die god van die 4 elemente: vuur, water, lug en grond, waaruit die skepping dan sy ontstaan te danke sou hê.

Shu

Hy is gedien as die god van die atmosfeer en van die droë winde. In droogtetye word aan die god Shu geoffer, sodat hy sy teistering van die mens moet stop, en dit weer kan reën.

Voorlopige samevatting

Soos reeds gemeld het die Egiptenare ‘n veelgodendom gehad, waarvan hier slegs dié genoem is wat vir hierdie studie noodsaaklik is.

Die afleiding wat uit bogenoemde gegewens aangaande die godsdiens van die Egiptenare gemaak kan word, is dat hulle panteïsme baie wyer gestrek het as baie van die Naby-Oosterse volke, en dat hier ‘n baie duidelike animisme in die mitologie te bespeur is. Die Egiptenare sou dus kwalifiseer as die maatstaf van White (1967:1207) op die ekologiese vraagstuk toegepas sou word.

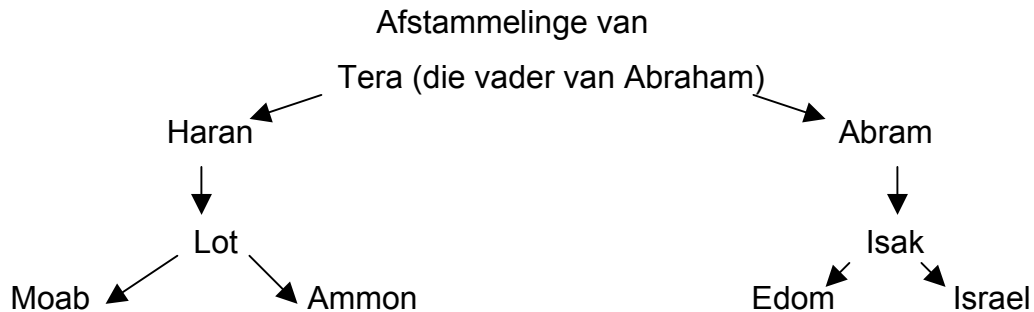
2.1.2) Die Naby-Oosterse volke (Semiete)

2.1.2.1) Inleiding

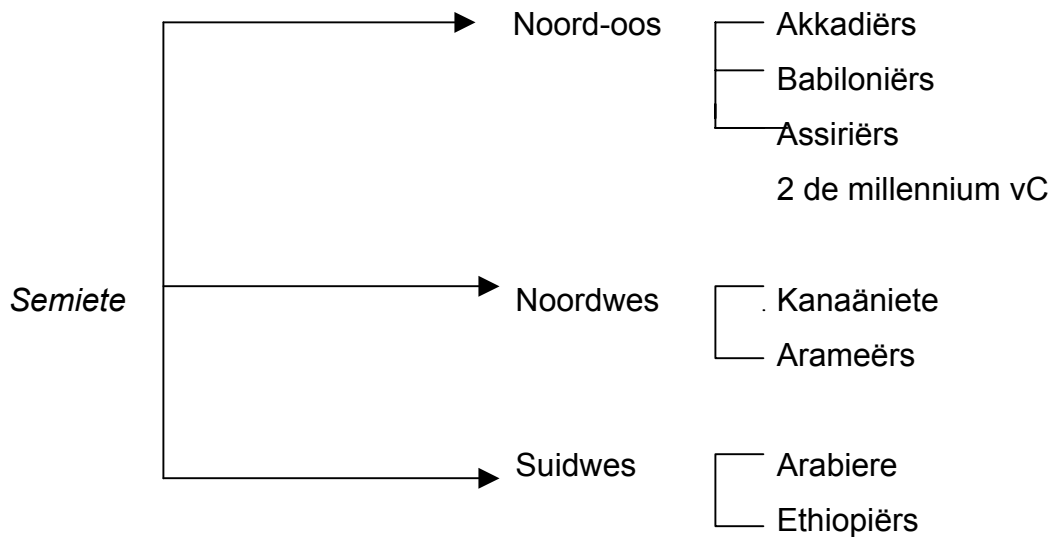
Wanneer gehandel word oor die Semiete en die Semitiese tale, word die volke wat hierby ingesluit word, afgelei van die drie seuns van Noag.

Volgens die Christelike Encyclopaedie (V: 150) het navorsing oor die semiete veral te doen met die sg. volkeretafel van Genesis 10:

Die Semiete word as afstammeling van Sem beskou, wat in tabelvorm die volgende volke insluit:

Die volke wat as Semiete geklassifiseer kan word is dus volgens Gemser die volgende:

Die bostaande tabel gee die agtergrond om vas te stel na watter volke hierdie studie oor die mens se verantwoordelikheid in die Ou Testament uitgebrei kan word, om aan te dui of Israel hulle monoteïsme dieselfde verstaan het as die ander Semitiese volke. Van al die Semiete het slegs Israel 'n monoteïsme gehandhaaf (Bright 1972:99). Dit is van groot belang vir die volgende stellings wat gemaak sal word, in die ondersoek na die mens se verantwoordelikheid teenoor die skepping.

2.1.2.2) Babilonië (Vrugbaarheidsgodsdienste)

Die Babiloniese godsdienst is sinoniem met die term “vrugbaarheidsgodsdienst”. In die naturalistiese godsdienst van die Babiloniërs was daar geen plek vir genade, of die werking van ‘n godheid met die mensdom nie. Die godheid (Marduk/Baal) was van die mensdom verwyder (deïsme), en die natuur is die enigste middel om tot die god te nader. Die natuurlike wêreld gaan uit van die god (Christelike Encyclopedie IV:312). Die goddelike openbaring hang ten nouste saam met die natuur, en daarom moet Baal deur die natuur vereer word. Baal is die gewer van die vrugbaarheid van die land en sy mense, en deur die mens se verantwoordelikheid (en aanbidding) teenoor die natuur, word Baal se guns gewen. Vandaar die term vrugbaarheidsreligie.

Daar gaan kortliks stilgestaan word by die algemene kenmerke van die Baaldienst. Die vraag kan op hierdie stadium gestel word of die Babiloniese godsdienst die antwoord op die “animistic religion” van White (1967:1206) is?

Die eerste drie godhede: Anu, Enlil, Ea

Die sogenaamde “koningsgode” is gekenmerk deur hulle uitsluitlike teenwoordigheid by die koning. Daarom sou die koning onaantasbaar wees in sy optrede (Contenau 1959:254). Anu was van die Sumeriese tyd die hoogste Babiloniese god, en bewoon die hemel. Enlil se Semitiese naam was Bel, of soos hy in die profetiese geskrifte bekend gestel word: Baal of Bel Marduk. Sy ryk was die aarde (kosmos).

Sin, Shamash en Istar

Sin was die maangod. In die Babiloniese godsdienst was die godhede gewoonlik persoonlikhede uit die natuur, en die mens se leefwêreld; daarom is die Babiloniese godsdienst die klassieke voorbeeld waarna White as die animistiese religie, en die mens se antwoord op die ekologiese krisis verwys.

Shamash (afkomstig van die 3 Semitiese konsonante: ש-ג-ש *son) was die songod. Contenau (1959:255) verwys na die songod van die Babiloniërs, en voeg by dat dit vir ons onverstaanbaar is hoedat mense die natuur as God kan sien.

Vir die Babiloniërs, wat vrugbaarheidsgodsdienste aangehang het, en na aan die natuur geleef het, is dit egter verstaanbaar: “Für uns ist die Sonne von weit größerer Wichtigkeit. Das ist im Orient nicht der Fall.” Shamash was die god van geregtigheid en oordeel, en lewe.

Wie / wat is god volgens die Babiloniërs?

Alles is god (panteïsme). Alles wat die mens in sy lewe kan kwaad doen, wat hom kan goed doen, en waarmee hy in aanraking kom.

Sonde in die Baäldiens

Omdat die Christendom se sondebegrip volgens White (1967:1204) die aarde as anti-God gesien het, is dit sinvol om kortliks te let op die sondebegrip van die Babiloniërs, wat die animistiese religieë verteenwoordig.

Die begrip van sonde was in die Babiloniese godsdiens, net soos in al die ander godsdienste, die sentrale van die etiek van die samelewing (Contenau 1959:270).

By hulle was die vraag deur die priesters ook gestel: “ob er seinen Gott oder seine Göttin beleidigt und ob er gelogen habe, ob er sich gegen seinen Herrn erhoben.” (Contenau 1959:271). Dit is daarom verstaanbaar waarom die Babiloniërs die aarde so opgepas en bewaar het, omdat dit sonde sou wees om teenoor hulle “god” te oortree.

Enuma Elish

In die Babiloniese kosmologie is die Enuma Elish die gees van die skeppergod, Baäl, in die tweede- en derde millennia v.C. Amerding (1973:6) wys daarop dat die siening van die Babiloniese god daarop uitloop dat hulle die aarde sien “not as an ‘it’ but a ‘Thou’”.

Die Ou Testament en Babel

Oor Babel het die Ou Testamentiese profete dieselfde uitsprake gehad as oor Ninevé: waar daar in Jesaja teenoor die Assiriërs een enkele sin geuiter word, (Jes. 10:5 – “Weë Assur! Die roede van my toorn...”) word daar verder teenoor die Babiloniërs in die Ou Testament uitgevaar as die setel van goddeloosheid (vgl. Hab. 1:6; 2:6-20; Jer. 51:24; Jes. 43:14). Meer as by een van die ander Semitiese volke rondom Israel, word die Babiloniërs in die Ou Testament as ‘n tipe van die anti-goddelike wêreldmagte geteken. In die Ou Testament kom dit veral by Habakuk uit. Net so duidelik kom dit aan die lig in die Nuwe Testament: Johannes praat van Babilon as die setel van die anti-Christelike wêreldmag van die laaste dae, en van die hoer Babilon (Op. 14, 16, 17, 18).

2.1.2.3 Ugarit

Die getuienis van die Ugaritiese tekste aangaande die skepping, en die mens se verantwoordelikheid daarteenoor, is baie fragmentaries, maar tog kan ‘n duidelike beeld daaruit gekry word van die Ugaritiese godsdiens se siening van God, en die kosmos.

Die Ugaritiese godsdiens was, soos die Arameërs, ‘n sinkretisme tussen die godsbegrip van ‘n aantal van die Semitiese volke. In die Ugaritiese mitologie, word van die skeppingsverhaal van die Noord-wes Semitiese taalgroepe aangetref, soos opgeteken in die “Corpus des Tablettes en Cunéiformes Alphabétiques Découvertes à Ras Shamra-Ugarit (CTA) 2”

Skepping deur die konflik tussen Baäl en Yam

El, die hoof van die panteon, gee Kathir-Hasis, die skepper van die gode, opdrag om 'n paleis vir die god Yam (god van die riviere en see) te bou. Athtar, wat die eintlike troonopvolger is, word deur Shaphash, die songod, vertel dat El die koninkryk aan Yam wil gee (Bright 1972:58). Kathir-Hasis is van mening dat die koninkryk van El eerder aan Baäl gegee moet word, en daarom reis hy na Yam, en dreig om hom te vernietig, sodat die koninkryk aan Baäl gegee kan word. Yam stuur boodskappers na El, en versoek hom dat Baäl aan hom oorgelewer word. Baäl word aan Yam oorgegee, 'n oorlog ontstaan tussen Baäl en Yam, en Yam word verslaan. Baäl word koning, en die riviere en seë, trek terug, sodat die land bewoonbaar word vir mense.

Kennis van die godsdiens van die Ugariete kom nie net van die mitologiese tekste nie, maar van 'n verskeidenheid van geskryfte oor gode en offers. Aan die hoof van die panteon was El, die koning van die konings. Hy word gekenmerk as *mlk* (koning), en vader van die mensdom (*ab adam*), en die skepper van alles (*bny bnwt*). El se medewerker was Athirat (die Asjera van die Ou Testament: 1 Konings 15:13; 2 Konings 13:6). Sy is gewoonlik geassosieer met die werking van die see (*rbt athirat ym*), en die moeder van die gode (*qnyt ilm*).

El / Baäl se grootste werking in die skepping was een van konflik met die ander gode, en die skenking van vrugbaarheid aan die land en sy mense. In die Baäl-Keret siklus word hy Hadad genoem (die bekende stormgod).

Samevatting van Ugaritiese godsdiens

El / Baäl is god. Hy is in die skepping teenwoordig, en die mens se grootste verantwoordelikheid is om hom deur die natuur te dien. Hy is die gewer van lewe en dood, en vrugbaarheid in die landbou hang af van die mens se gehoorsaamheid aan die natuurgode.

2.1.2.4) Die Arameërs

Die godsdiens van die Arameërs het nie 'n kenmerkende karakter vertoon, soos die Israelitiese- of Babiloniese godsdiens nie. Omdat die Arameërs so 'n geweldige Fenisies-Kanaänitiese invloed op hulle godsdiens gehad het, kan daar nie van 'n Aramese godsdiens as sodanig gepraat word nie, maar eerder van die godsdiens van die Arameërs. Die onderskeid word gemaak omdat dit 'n sinkretisme tussen verskeie Kanaänitiese gedagtes was, maar nie 'n godsdiens op sy eie nie.

In hierdie studie is die godsdiens van die Arameërs ook van belang:

- 1) Omdat daar by die Aramese godsdiens 'n baie groter *antroposentriese klem* is, as by enige van die godsdiens van die destydse bekende wêreld, wat White (1967:1203) graag ook aan die Joodse- en Christelike beskouing wil toesê.
- 2) Omdat die Arameërs, soos die ander Kanaänitiese godsdiens, die aanbidding van natuurkragte by hulle panteïsme ingesluit het.

Hier volg 'n kort uiteensetting van die godsdiens van die Arameërs, wat as van belang vir die ondersoek geag word:

Hadad, die hoofgod

Hadad, wat die meeste verering in die Aramese godsdiens geniet het, was die god van die storm, onweer en reën. Hierdie godefiguur is reeds uit spykerskriftekste, baie eeue voor die vestiging van die Arameërs, bekend as Adad / Addu / Haddu. Hy is nie alleen in die oos-Semitiese wêreld vereer nie, maar ook in die noord- en wes-semitiese wêreld. In die Ugaritiese tekste word die naam *Hdd* ook soms vir Ba'al gebruik, die god van storm, onweer, reën en vrugbaarheid. In die *epiteta* word sy naam opgeneem as *rammanu*, die donderaar.

In die Ou-Testament word hierna verwys, met die doelbewuste verandering van die Masorete na *rimmon*, wat granaat beteken (soos in 2 Kn. 5:18), maar in Sag. 12:11 eerder vertaal moet word as verwysende na Hadad, die hoofgod van die Arameërs.

In die Aramese kuns word Hadad voorgestel, waar hy op die rug van 'n bul sit, met 'n driedubbele weerligstraal in elke hand, of 'n plant in die een hand, wat vrugbaarheid simboliseer.

As hoofgod skyn dit asof hy die hemelgod (Baälsjamajin of Beëlsemen) was, wat die hemel en die aarde geskep het. Hadad word ook die songod genoem, volgens die oos-Semitiese Shamash, en is daarom die een wat die natuurmagte laat meewerk om te laat groei.

Atargatis

Sy was die vrou van Hadad, wat deur die Griekse- en Romeinse skrywers die “Siriese godin” genoem word. Haar naam is 'n kombinasie van die Babiloniese Asjera (Ugarities: *atrt*) en Anat, wat baie bekend is vanuit die Ou-Testamentiese profete. Sy is veral van belang in hierdie ondersoek, omdat haar kultus in die dae van die Seleusiede onder die Grieke versprei het, en vandaar 'n tempel in Rome vir haar opgerig is.

Die res van die panteïsme

In die Zakir-inskripsie word Sahar (maangod), Shamash, en die “gode van die hemel” en die “gode van die aarde” genoem.

Daar is 'n parallel daarvan in die Ou-Testament, in Dt. 17:3, waar die son en die maan en die hele leër van die hemel genoem word. Die “gode van die hemel en die aarde” waarvan die Zakir-inskripsie melding maak, is blykbaar 'n samevattende term vir die goddelike magte in die hemel en op die aarde.

In die Aramese literatuur word ook melding gemaak van: *Mulles, Rkb-El, Resef, Singalla, Asera, Salm*.

Die verhouding tussen mense en gode

Die konings het hulle mag van die gode gekry. Hulle staan in verbinding met die god, deur hulle offers, gebede, sieners, waarsêers, en die verering van die natuurkragte. Hierdeur word die gode gewillig om hulle dienaars te verhoor. Net soos wat verdrae deur die gode beskerm word, so word ook die grafte, en die *natuurkragte deur die gode beskerm*, en wie dit skend, beroof of verniel, sal vervloek wees.

2.1.2.5) Sumeries en Akkadies

In die Sumeriese en Akkadiese himnes en gebede (Hoenn 1953), word samevattend 'n goeie indruk van die algemene opvatting oor die verhouding: mens, god, en skepping gekry.

2.2) Samevatting

Samevattend van die animistiese religieë, kan gesê word dat die Bybel 'n baie belangrike standpunt teenoor die natuurgodsdienste inneem. Saam met die verwording van die religie in die lewe van die mens, waar die skepping as God gesien word, lê daarin die onwil om God te erken verborge, 'n motief wat gaan om die mens se hartstogtelike begeerte om soos God te wees.

Bavinck (1954:248) verklaar die verskynsel van animistiese godsdienste soos volg: agter die primitiewe mentaliteit, agter die mistiek, agter die sinkretisme, agter die verering van die goddelike voorouers en kosmiese kragte, lê iets verskuil van die verlange om "die heerlikheid van die onverganklike God te verander in die gelykvormigheid van die beeld van 'n verganklike mens" (Romeine 1:23).

Die hooflyne wat Bavinck (1954: 248-272) trek wanneer hy die animisme opsom is die volgende:

- **God en die kosmos**

Dit gaan daarom, dat in talryke religieë God of dan die gode betrek word by, en in 'n sekere sin geïdentifiseer word met die kosmos. Die godewêreld is die weerspieëling van die kosmiese kragte, wat dag na dag werksaam is in die natuur. Dit gaan om die verhouding van God (gode) en die kosmos. Dit gaan om 'n wêreldbeskouing in die primitiewe religieë. Dit gaan om bepaalde wêreldbeelde. In die hooflyn word dan betrek offers, voorouerverering, landbou, die natuur, die magies-kragtige woord, die mensesiel en God. In die primitiewe wêreldbeeld trek God Homself so dig na die kosmos dat Hy Homself daarin verenig, sodat niks meer oorbly as die wêreld en die mens in die wêreld nie volgens Bavinck (1954:248).

- **God deins weg**

Dit gaan daarom dat God in die primitiewe religieë as't ware na die onbekende verte wegdeins. Sy Naam word nog behou en soms selfs in oomblikke van groot nood aangeroep, maar selfs dan as 'n "veraf God", dog die mens staan nie meer tot Hom in 'n werklike lewensbetrekking nie, want Hy word as 'n geskape Wese in die agtergrond geskuif.

Dit gaan om die erkenning en geloof in 'n hoogste Wese, met allerlei Name - Opperwese, "High God", El, Elohim en ander.

As hoogste Wesens vind hulle die skeppers van die wêreldorde, vaag, en in verband met natuurverskynsels soos die donder, winde ens., - die veraf of verweg "God", "weggereis na 'n ver land" (Bavinck 1954:256).

- **God en die sedelike wêreldorde**

Die gedagte word uitgespreek dat God skuil agter die sedelike orde, wat Hy self sou ingestel het. Die sedelike orde met tallose gebiede en verbiede word dan gesubstansialiseerd (tot 'n selfstandige naamwoord gemaak), en God word

dan die byvoeglike naamwoord, met iets daarby, byvoorbeeld om te straf of te beloon. Maar God, as God, is nie meer daarbinne nie. Hy is Toeskouer (deïsme). Die mens is aan sy eie lot oorgelaat. Sy plek word opgevul deur die gedagte van geeste en ander magte wat vereer moet word.

- **God, die oer-oseaan**

Dit is die idee wat God voorstel as 'n oseaan, waaruit alle bestaande wesens soos golfies opkom en weer wegsink. Hy is die oer-Oseaan, die ongedifferensieerde Syn. Hy is nie "God", 'n Persoon nie, maar 'n misterieuse "dit", wat in alles, agter alles en onder alles is. Die mens kom momenteel uit die Oersyn op, en kan selfs dan persoonlik as God gedien word. In Indië is die idee met eindelose variasies uitgewerk. Die geheimsinnige naam van Brahman is uitgedink, die onkenbare, in alles verborgene, die lig van alle ligte. Alles is negatief; kan nie in 'n begrip uitgedruk word nie, en kan nie oor gepraat word nie; net eerbiedige swye. Brahman is byvoorbeeld die Oer-ene. Dit gaan dan om die mistiek. Die mistiek, soos by die animistiese godsdienste in Ou Israel se tyd, het ook ingedring in Islam en die Hindoeïsme. E Brunner (Bavinck 1954:269) wys daarop dat as die mistiek eenmaal in die lewende religie ingedring het, dan word die religie van sy lewenssap beroof.

Barth (Bavinck 1954:269) beskou die mistiek as die siekte waaraan religieë kan sterf. Dit los die tweeheid (God en mens) op, en maak dit tot 'n tweeheid in die mens self, die tweeheid van sy aardse, sinnelike lewe en die goddelike diepte in sy binneste. Vir Barth (Bavinck 1954:269) is die mistiek nou verwant aan die ateïsme. In die mistieke lewensopvatting is God die bodemlose Syn, die volstrek onbestemde, die Oer—oseaan. Hy is nie 'n Persoon, 'n "Hy" nie, maar is die oneindig omvattende. Diens kan nie aan Hom gelewer word nie en gebed tot Hom is uitgesluit.